

ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

УДК: 327.83

Орунбеков Б.О.

к.полит.н., ст. преп. Кыргызско-Турецкого универ. Манас, Кыргызская Республика

СОВЕТТИК ЖУРНАЛИСТИКАНЫН САЯСИЙ-ИДЕОЛОГИЯЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮГҮ ЖАНА КООМДУК ЖООПКЕРЧИЛИГИ

Бул жумушта изилдөө предмети болуп коммунисттик доордогу журналистиканын тарыхый, саясий-идеологиялык талаптары, аларды аткаруу шарттары эсептелинет. Изилдөөнүн максаты - совет доорунун бир өңүрү - улуттук журналистиканын жалпы өзгөчөлүгү, коомдук жоопкерчилигинин деңгээлин ар кандай көз караштан кенен талдап көрүү. Изилдөөлөрдө адабияттарды талдоо, салыштыруу жана тарыхый илимий методдор колдонулган. Совет доорундагы басма сөздүн башкы стратегиясында саясий идеология башкы ролду ойногондугу өзгөчө белгиленген. Коомдук чөйрөдөгү тарбия, билим берүү, маданият, экономика жана башка тармактардын бардыгы компартиянын принциптери менен байланышкандыктан бардык деңгээлдеги бийликтер жалпыга маалымдоо каражаттарын башкарышып, толук эркиндик берилбегендиги көрсөтүлгөн. Совет доорундагы басылмаларга карата коммунисттик саясаттын катуу экендигине карабай бийлик башындагыларга сын макалалар жазылганы белгиленген. Маалымат каражатына илинген андай жетекчилерди сөзсүз компартиянын комитеттеринин бюроклорунда карап, иштен алуу, партиядан чыгаруу маселелери каралгандыгы жазылган. Сөз эркиндигине чектөөлөрдүн болгонуна карабай социалисттик түзүлүштүн учурунда журналисттердин инсандык кадыр-баркы, коомдогу жоопкерчилиги, салмагы, орду жогору болгону баса белгиленген.

Негизги сөздөр: журналистика; социализм; коммунисттик партия; редакция; цензура; идеология; сөз эркиндиги; редактор; макала; бийлик; коомдук жоопкерчилик.

ПОЛИТИКО-ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СОВЕТСКОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ

В данной работе предметом исследования являются исторические и политико-идеологические требования журналистики коммунистической эпохи и условия их выполнения. Цель исследования - всесторонний анализ один из аспектов советской эпохи, как общая черта отечественной журналистики и уровень социальной ответственности с разных точек зрения. В исследованиях использованы методы анализа источников, сравнения, а также исторический метод. Отмечено, что в советский период главной стратегией средств массовой информации была политическая идеология. Представлено, что в общественной среде вопросы воспитания, образования, культуры, всех отраслей экономики были тесно связаны с принципами партии и средства массовой информации не имели свободу, и управлялись ими. Отмечено, что в советский период, несмотря на жесткую коммунистическую политику были написаны статьи, критикующие руководителей органов власти. Описано, что в бюро комитета компартии рассматривались вопросы увольнения с работы и исключения из партии тех руководителей, которые попали в критику средств массовой информации. Выявлено, что в социалистической системе, несмотря на определенные ограничения свободы слова честь и достоинства, ответственность в обществе, вес журналистов было на высоте.

Ключевые слова: журналистика; социализм; коммунистическая партия; редакция; цензура; идеология; свобода слова; редактор; статья; власть; общественная ответственность.

POLITICAL, IDEOLOGICAL FEATURES AND SOCIAL RESPONSIBILITY OF SOVIET JOURNALISM

In this paper, the subject of research is the historical and political-ideological requirements of journalism of the communist era and the conditions for their implementation. The purpose of the study is a comprehensive analysis of one of the aspects of the Soviet era, as a common feature of domestic journalism and the level of social responsibility from different points of view. The research uses methods of source

analysis, comparison, as well as the statistical method. It is noted that in the Soviet period, the main strategy of the mass media was political ideology. It is presented that in the public environment, issues of upbringing, education, culture, and all sectors of the economy were closely related to the principles of the party and the mass media did not have freedom and were controlled by them. It is noted that during the Soviet period, despite the harsh communist policy, articles were written criticizing the leaders of the authorities. It is described that the bureau of the Communist Party committee considered the issues of dismissal from work and exclusion from the party of those leaders who were criticized by the media. It is revealed that in the socialist system, despite certain restrictions on freedom of speech, honor and dignity, responsibility in society, the weight of journalists was on top.

Key words: *journalism; socialism; communist party; editorial office; censorship; ideology; freedom of speech; editor; article; power; social responsibility.*

Илимде оозеки тарых деген түшүнүк, термин бар. Ал XX кылымдын орто чендеринде калыптанган жаңы илимий сабак катары университеттерде окутулат. Оозеки тарых адамдан адамга, муундан-муунга өткөн маалымат берүүнүн формасы. Оозеки сүйлөшүү изилдөө тажрыйбасында биринчи тарыхый булак катары колдонулуп келген. Ар кандай окуялардын күбөлөрүнүн айкандарын байыркы грек тарыхчылары Геродот, Плиний, Тацит ж.б. өз эмгектеринде колдонушкан, пайдаланышкан. Жазуунун пайда болушу, китеп басып чыгаруу өнүгүп, маалыматтарды архивдештирүү башталганда оозеки тарыхтын мааниси жоголуп, коомдо экинчи планга сүрүлүп калган [1].

Атактуу илимпоз Томпсондун пикиринде оозеки тарых (oral history) - тарыхты изилдөөнүн ыкмасы, өткөн доордо жашаган адамдардын эскерүүлөрү аркылуу чогултулган өзгөчө социалдык тарых [2].

Акыркы жылдарда оозеки тарыхтын изилдөө аймагынын кеңейиши жана ар түрдүүлүгү социалдык илимдер менен тарых илиминин байланышы жакшырууда. Айталы, оозеки тарыхтын жардамы менен кыргыз тарыхына байланыштуу 1916-жылдагы Үркүн, 1918-1922-жылдардагы жарандык согуш, 1930-жылдардагы кулакка тартуу, репрессиялар, Улуу атамекендик согуш жөнүндө жаңы маалыматтар чыгууда. Салыштырууга жакшы шарттар болууда. Ошондон улам айтсак оозеки тарых салттуу тарыхты байытат, жаңы кырын ачат, жаңы көз караштарды айтат. Орус тарыхчысы А. И. Филюшкин айткандай “оозеки тарых – кайсы бир доордо жашаган адамдын жеке көргөн-билгенин, көз карашын, ойлорун, санаасын интервью ж.б. ыкмалар менен жазып алып, иликтеген илимдин бир тармагы” [3]. Советтик-тарыхчы Сигурд Шмитдттин аныктамасы боюнча оозеки тарых окуялардын катышуучулары же күбөлөрүнүн айткандарын атайын адистер аркылуу жазып алууну, иликтөөнү уюштурган илимий тажрыйба [4].

Совет заманында кыргыз профессионал басма сөз тарыхынын башаты 1924-жылы 7-ноябрда “Эркин -Тоо” гезитинин жарык көрүшү менен байланыштуу каралып, окутулуп келген. Кыргызстан азаттыгын алгандан бери улуттук басма сөздүн классикалык формадагы башталышы 1911-жылы Уфа шаарында жарык көргөн Молдо Кылычтын “Зилзала” китеби эсептелет [5]. Демек, кыргыз басмасынын тарых-таржымалы мындан 115 жыл илгери из сала баштаган десек болот.

Эми жогоруда айткан «Советтик кыргыз журналистикасы күбөлөрдүн сөзү менен» оозеки тарых китебинин ички мазмунун талдап көрөлү. Совет журналисттерине берилген башкы суроолордун бири - «совет заманында сөз эркиндиги бар беле» деп аталат. Жооп берген 42 журналисттин дээрлик көпчүлүгү сөз эркиндиги болгон эмес, анын ишмердүүлүгүнүн багыты, жолу компартия тарабынан жөнгө салынып тургандыгын жазышат. «Басма сөздөгү мамлекеттик сырларды сактоо боюнча Кыргыз Республикасынын министрлер советинин алдындагы башкы башкармасы» деп аталган мамлекеттик мекеме цензураны жөндөп турган.

«Ал учурдун бир жаман жери - сөз эркинди жок болчу. Мен 1984-1986-жылдары «Кыргызстандын № 1 цензору» болдум. Цензура боюнча жободо 27 пункт бар болчу. Анын бирин бузсаң гезит чыкпайт, ката кетирген журналист катуу жазага тартылчу»-дейт «Советтик Кыргызстан» гезитинин мурдагы башкы редактору Тилектеш Ишемкулов [6].

Эркиндик маселесине келе турган болсок, көпчүлүк учурда журналисттер редакторго “мен мунун жаза албайм” деп айтышчу эмес. Эгер журналист жакпаган бир иш чарага баргысы келбесе, “ал жакка барбайм” деп баш тарта алган эмес [6]. Бир гана райондук гезит менен балдар журналы цензурадан өтчү эмес. Башка баардык гезиттер, телевидение жана радиолор цензурадан өткөн. Даярдалган материалдар “главлид” деген кишилердин колунан өтчү. Алар карап, андан кийин уруксат колун коюп берчү. Көбүнчө “Бийликтегилерди сындабаш керек, өкмөткө таш ыргыткан макала жазбаш керек”, деген өңдүү саясий чектөөлөр болгонун белгилешет [6].

Дагы бир пикирлерде ал кезде сөз эркиндиги деген түшүнүк болгон эмес. Өлкө коммунисттик идеология менен гана жашаган. Совет заманында сөзсүз түрдө сөз эркиндиги үчүн жазалар, жумуштан бошотуп койгон учурлар болгон. Мисалга алсак, Көчкөн Сактанов деген жазуучу-журналистти Кочкордогу социалдык көрүнүштөрдү жазганы үчүн “Ала-Тоо” журналынан жумуштан айдашкан. “Ала-Тоонун” башкы редактору Шатман Садыбакасовду да кызматтан бошотушкан [6].

Бизди ошол учурдагы журналисттин негизги милдеттери кандай болгон деген суроо кызыктырды. Журналисттин негизги милдети кыргыз журтунун, кыргыз өлкөсүнүн моралдык, материалдык турмушун, өнүгүшүн, адабият, маданиятынын өнүгүшүн, экономикасын жана башкаларды чагылдыруу болгон, деген пикирлер көп [6]. Совет доорундагы басма сөздүн башкы стратегиясында саясий идеология башкы ролду ойногон. Коомдук чөйрөдөгү тарбия, билим берүү, маданият, экономика жана башка тармактардын бардыгы партиялык принциптер менен байланышкандыктан өлкөдө глобалдуу өнүгүү эмес, пландуу өнүгүү башкы орунда турган. Аны чагылдырууга журналисттерге чоң милдет жүктөлгөн [6].

Ошол убактагы журналисттердин дагы бир милдети партия жана өкмөттүн чечимдерин турмушка ашыруу үчүн иштеп жаткан ишкана-мекеме, колхоз-совхоздор жана алдыңкы эмгек адамдары жөнүндө даңазалап жазуу болгонун жашырышпайт [6]. Ага карабай совет учурундагы журналисттин эң негизги милдети оперативдүү, фактыга таянуу менен, оошкыйыш көрүнүштөрдү көз жаздымда калтырбай, чындыкка негиздеп чагылдыруу милдети турган [6].

Совет учурунда журналисттердин маянасы керектөөнү канааттандырчу беле, журналисттерге кандай социалдык колдоолор болгон, деп суроо койгонбуз. Жоопторду жалпылаштырганда журналисттердин орточо айлык акысы 120-150 сом, андан тышкары жазган макала үчүн калем акылар (гонорар) берилип турган (50-80 сом). Бул акча үй-бүлөнү багууга аздык кылган, жер кыдырып саякаттоого жете тургандай маяна эмес болчу, дегендер бар [6]. Ошентсе да журналисттерге үйдүн бекер берилиши чоң жетишкендик болгон. Ал кезде профсоюз деген уюм иштеген. Алар кимдин батири бар, кимдики жок, канча баласы бар, жашоо шарты кандай, деп изилдеп, ошого жараша бекер батыр берилип турган [6].

Совет өлкөсүндө маяналардын ортосундагы айырмачылык өтө чоң эмес болгон. Товарларга болгон суроо-талап чектелүү болгондуктан эки жакка барып-келүү да азыркы мезгилдегидей эркин эмес эле [6]. Калем акынын (гонорар) акчасына эле үйгө мебель жана башка чоң үй оокаттарын алышкан. Айлык акы тамак-аш, жол кире жана башка керектөөлөрдү толугу менен жапкан. Жыл сайын үй-бүлөсү менен курортторго барып, акысыз эс алып

келүүгө мүмкүнчүлүктөр берилген. Андан сырткары, балдарга жөлөкпул төлөнгөн деп жооп бергендер бар [6].

Биз баарлашкан журналисттердин көпчүлүгүнүн пикиринде совет заманында улуттун тарыхы, тилине байланыштуу көйгөйлөрдү ачык жазууга тыю салынган учурлар болгон. Октябрь революциясына чейинки кыргыз элинин тарыхы, ошол доордун көрүнүктүү инсандарынын ысымдары көп жылдар бою айтылбай, жазылбай келген. Кыргыз тилинин абалы көмүскөдө калган. Айрыкча мурдагы доордогу тарыхый инсандарга тап душманы катары мамиле жасалган. Совет мезгилиндеги 1920-жылдардагы окуялар, 1930-жылдардагы репрессия жөнүндө дээрлик айтылчу эмес. Алар жөнүндө горбачевдук кайра куруу, айкындык доорунда (1985-1990) гана ачыкталып, жазыла баштаган [6].

Биз калемдештерге бийлик, редакция тарабынан чектөө, кысым көрсөтүүлөр болчу беле, деген суроо койдук. Пикирлерди корутундулаганда расмий түрдө тигил же бул теманы жазууга ачык тыюу салынбаганы менен райондук, облустук жана республикалык гезиттер тиешелүү партиялык комитеттердин, мамлекеттик бийлик органдарынын басылмасы катары саналгандыктан өзүлөрү баш ийген органдардын ишин сындай алышкан эмес. Ал кезде жогортон көрсөтмө айтпаса-дебесе деле түшүнүктүү болгон. Коммунисттик партия эмне деп айтса ошону аткарышкан. Ал кезде партиялык съезддер, ар кандай конференциялар өткөн. Кийин көп материалдар партиянын съездеринин чечимдерин аткарууга багытталып жазылган [6].

Сурамжылоого катышкандар совет маалында журналисттерди аял жана эркек деп бөлүү, жынысына жараша мамиле жасоо көрүнүштөрү дээрлик жокко эсе болгон, деп жооп беришкен. Аял затынын эмгегин көкөлөтүү, аларды даназалоо, коомдук-мамлекеттик иштерге кеңири тартуу, аялдардын укугун коргоо, аларга окууга, иштөөгө кеңири мүмкүнчүлүктөрдү берүүгө коммунисттик партия, совет бийлиги учурунда абдан көңүл бурулганын жазышат. Журналисттер арасынан да таланттуу кыз-келиндер өсүп чыккан. Алардын иштөөсүнө бардык шарттар түзүлгөн, кемсинтүү деген көрүнүштөр болгон эмес. Эркек журналисттер сыяктуу эле, аялдар да алыскы иш-сапарларына чыгышып, редакциялык тапшырмаларды аткарышкан. Көптөгөн аял журналисттер мамлекеттик сыйлык, наамдарга татыктуу болушкан [6].

“Совет доорунда аял журналист, эркек журналист деп бөлгөн эмес. Ошол учурда деле мыкты журналист кыздар болгон. Алар “Чалкан” сатиралык журналында, “Кыргызстан маданияты” гезитинде, телерадиолордо, башка басма сөздөрдө, райондук газеталарда иштешкен. Мен журналистикада окуганда бизде 14 кыз, 7 эле эркек бала окуганбыз. Алардын ичинен мыкты-мыкты диктор кыздар, тележурналисттер, редактор кыздар чыгышты. Мисалы, Ысык-Көлдүн Тоң райондук гезитинин редактору Мээркан Токсобаева менен бирге окуганмын. Азыр ал кыргыз маданиятына эмгек сиңирген кызматкер деген наам алган”, дейт аксылык журналист А. Калбаев [6].

Совет заманында улуттук баалуулуктарга байланыштуу темаларды жазууга чек коюлган деп айтылат. Ушул чынбы, деп суроо койдук, пикирлер, жооптор ар түрдүү. “Улуттук баалуулуктарга чек коюлган эмес, бирок саясий темаларга чек коюлган. 1930-жылдары репрессия болгондор, партиядан чыгарылгандар, кулакка кеткендер көп болгон. КГБнын көзөмөлүндө тургандыктан алар жөнүндө жазууга мүмкүн эмес болчу. Кыргыз чөйрөсү өзүнөн-өзү саясатташып, репрессиядан кийин коркуп, айрым нерселер тууралуу жазуудан өздөрү баш тартышкан. Чектөөлөр адамдардын өздөрүнө байланыштуу болгон, деген пикирлерди көп окудук [6].

“Менин жеке көз карашымда кыргыздын нукура сөздөрү унутулуп кеткен. “Кыргыз ССР Жогорку Советинин председатели” деп жазчубуз. 1990-жылдардан кийин эле совет кеңешке

алмашып, председатель дебей төрөгө деп калдык. Мекенди родина, айылдык кеңештин төрөгасын селсовет дечүбүз. Көрсө орус тилин сиңирүү аракетин аябай күчтүү болгон экен”, дейт Клара Тапкеева [6].

Сиздин жарыяланган макалаңыз боюнча чаралар көрүлгөнбү, жыйынтыктар чыгарылганбы, деген сурообузга журналисттердин дээрлик көпчүлүгү өз тажрыйбалары менен жооп беришкен. Мисалы, журналист Сүйүн Курманова минтип жазат: “Ак-Суу районунда балдардын атасы кайтыш болуп кеткенден кийин энеси таштап кетип, балдары жөнүндө бир макала чыккан. Бул макала боюнча талкуу аябай көп болду, райондук деңгээлде дагы, облустук деңгээлде дагы. Анан бүткүл мамлекеттик органдар бул окуяга реакция кылышты. Саламаттыкты сактоо, милиция кызматкерлери энесин издөөдө, билим берүү министрлиги балдарды окууга киргизүүдө, балдардын укугун социалдык бөлүм карады. Милициялар кетип калган аялды таап келишти, кайра-кайра жыйын болду анан ошонун тегерегинде үч ай изилдөөлөр жүрдү” [6].

Биз совет журналисттеринен “редактор берген тапшырмадан журналист баш тарта алчу беле” деген суроо узатканбыз. Баары макулдашып алгансып “редактордун тапшырмасынан баш тартуу деген болчу эмес” деп бир ооздон жооп беришкен. Редактор атайын жыйын өткөрүп ага бөлүм башчылар катышып, бир жумадан кийин гезитке чыга турган макалалар жөнүндө талкууланып, тапшырмалар берилчү. Тапшырмага эч ким, эч кандай каршылык көрсөтүп же баш тартта алган эмес [6]. “Редактордун берген тапшырмасынан баш тартуу ишинден айрылдың деген эле сөз болчу. Ошондуктан редактордун тапшырмасынан баш тарткан учур дегеле болчу эмес. Тапшырманы аткарышың керек болчу”, дейт М. Сабыров [6].

Советтик журналисттин жаза турган маалыматынын багыттары коммунисттик партия тарабынан аныкталган жана улуттук баалуулуктарга чектөө коюлган деген кептер бар. Анын чын-бышыгын жооптордон билсек болот. Ал мезгилде бардык басылмалар мамлекеттик коммунисттик партия тарабынан көзөмөлдөнүп турган. Гезит бетине жарыяланган материалдардын ички мазмуну тыкыр текшерилген. Орус тилин бүтүн элге таратып, жайылтууга аракеттер күчтүү болгон. Компартия тарабынан редакторлорго буйрук берилип, анын негизинде гана иш алып барууга милдеттендирилген. Совет бийлиги идеологиясын жайылтууда эң чоң күч катары гезит-журналдарды колдонуп, масштабдуу түрдө пропгандалык ишин жүргүзүп турган [6].

Совет заманында басылмаларга карата коммунисттик саясаттын катуу экендигине карабай бийлик башындагыларга сын макалалар жазылганын белгилешет. “Алар компартиянын идеологиясына шек келтирбегидей деңгээлде же компартиянын кайсы бир структурасынын көрсөтмөсүнө жараша жазылчу. Мисалы, айылдык, шаардык, райондук, кээде облустук деңгээлдеги жетекчилердин, партиялык, советтик кызматкерлердин иш-аракеттериндеги катачылыктар тууралуу кабарлар, сын макалалар, фельетондор жазылып турчу. Тоголок каттар тууралуу маалыматтар берилчү. Маалымат каражатына илинген андай жетекчилерди сөзсүз компартиянын комитеттеринин бюролорунда карап, иштен алчу, партиядан чыгарчу, жок дегенде сөгүш берчү” дейт журналист Бурул Сарыгулова [6].

Бүгүнкү кыргыз коомунда журналисттерди акчага азгырылган, анын айынан кимдир бирөөнүн буйругун аткарган адамдар катары сындагандар аз эмес. Ошондон улам совет заманында журналисттерди чакырып чай берип, акча сунуштоо болгонбу, деген суроо менен кайрылдык. Айрым типтүү жоопторду окуп көрөлүк. “Чарба, же мекеме жетекчиси журналисттерге атайлап чай беришчү эмес. Бирок, айрым жетекчилер жылына бир жолу журналисттерге көңүл буруп, бир чанач кымыз алып келип, берип коюшчу. Кээде кабарчы командировкалап чарбаларга барганда тамагын берип, унаа менен камсыздап койчу. Редактор

балан чарбанын жетекчиси менен жакшы мамиледе экен, ал анча-мынча каралашып турат экен, деп угуп калчубуз, бирок, көргөн эмесмин. Ал кезде тартип катуу эле, билинип калса эле прокуратура, милиция (ОБХСС) дароо кылтакка илишчү, дейт журналист Жалил Сапаров [6]. Совет журналисти К. Мамбетовдун пикиринде ал кезде журналист пара (акча) алыптыр деген болгон эмес. Командировкага барганда албетте, азыркыдай мейманкана, ашкана-кафе жок болгондуктан чай берген жетекчилер, жөн эле адамгерчилик менен сыйлаган адамдар болгон. Ал мамиле жамандап жазба дегенди түшүндүрчү эмес [6].

Биз калемдештерге “Советтик журналистика менен азыркы журналистиканын негизги айырмачылыгы эмнеде деп ойлойсуз” деген суроо узаттык, анын жыйынтыгы кандай болду? “Социалисттик түзүлүштүн учурунда журналисттердин азыркылардыкына караганда кадыр-барк, коомдогу салмактуу орду, өзүнүн инсандык жүзү болгон, бирок эркиндиги чектелүү болгон. Мурункулар сатылган эмес, ушул жагынан таза да, бийик да болушчу. Тилге аяр мамиле жасашып, орфографиялыкбы, грамматикалык болсун катага жол беришчү эмес, жоопкерчилик абдан жогору болгон дешет.

“Азыркы журналисттерди тилекке каршы басымдуу көпчүлүгү билимсиз, алар биздин бечара университеттерибизден диплом алды, болду, билимдүү болуп калдым деген ойдо, андан ары өспөй жатышат. Андан ары принципсиз, жеңил ойлуу, келегей тилдүү, майдачыл, “бардым, көрдүм, жаздымдан” ары кете албаган, текстин үстүнөн кадалып иштегенге мойну жар бербеген жалкоо болуп жатат. Мындай кайсарлыктан таланттуу калемгер эмес, “журналюга” эле келип чыгышы мүмкүн”, -дейт журналист Сүйүн Курманова [6].

Советтик журналистика бул тартип, жоопкерчилик жана тактык. Азыр журналисттердин жоопкерчилиги сураган мыйзам жок. Ошондуктан ашынган демократиянын айынан жапайы журналистика ооп бараткандайбыз, ким акча берсе, чындык ошол тарапта болууда, деген пикирлер арбын [6].

Азыр журналисттер үчүн мүмкүнчүлүк кеңири, каалаган темада, каалагандай маселе көтөрө алышат. Бирок, азыркылардын көпчүлүгү адамдын жүрөгүн оорутуп, ички дүйнөсүн жабырлантып коюудан коркушпайт. Канчалык орой, оор, ачуу сөз айтса, ошончолук өзүн кыйын сезген катмар пайда болду. Журналисттик ички кармануу азайып бара жатат. Адамгерчиликтен кетип, акчасын берсе, кылмышкерди, бандитти, паракорду деле колдой бере турган жазмакерлер бар. Журналист болобу, жазуучу, акын болобу, эң ириде адамга жол көрсөтүү, адамды тарбиялоо милдетин аткарышы керек. Журналисттин эмгегин адамдар көрүшөт, адамдар окушат, адамдар талдашат, андыктан ар бир журналисттин дилинде адамга деген чоң сүйүү, чоң урмат, чоң сый болуш керек, деген көз караштар да аз эмес [6].

Жыйынтыктар:

1. Совет доорундагы басма сөздүн башкы стратегиясында саясий идеология башкы ролду ойногону белгиленген. Коомдук чөйрөдөгү тарбия, билим берүү, маданият, экономика жана башка тармактардын бардыгы компартиянын принциптери менен байланышкандыктан бардык денгээлдеги бийликтер жалпыга маалымдоо каражаттарын башкарышып, толук эркиндик бербегендиги көрсөтүлгөн;

2. Совет заманында басылмаларга карата коммунисттик саясаттын катуу экендигине карабай бийлик башындагыларга сын макалалар жазылганы белгиленген. Маалымат каражатына илинген андай жетекчилерди сөзсүз компартиянын комитеттеринин бюролорунда карап, иштен алуу, партиядан чыгаруу маселелери каралгандыгы жазылган. Совет учурундагы журналисттер ыкчам, фактыга таянуу менен, оош-кыйыш көрүнүштөрдү көз жаздымда калтырбай, чындыкка негиздеп чагылдырышканы тастыкталган;

3. Суроого жооп берген журналисттердин көпчүлүгүнүн пикиринде совет заманында улуттун тарыхы, маданиятына, каада-салтына, тилине байланыштуу көйгөйлөрдү ачык жазууга тыю салынган учурлар болгонун көп белгилешкени көрсөтүлгөн. 1917-жылдагы Октябрь революциясына чейинки кыргыз элинин тарыхы, андан кийинки мезгилдердеги окуялар, көрүнүктүү инсандарынын ысымдары көп жылдар бою айтылбай, жазылбай келгени белгиленген. Совет учурунда журналисттерге өкмөт тарабынан ар кандай социалдык колдоолор көп болгону жазылган;

4. Сөз эркиндигине чектөөлөрдүн болгонуна карабай социалисттик түзүлүштүн учурунда журналисттердин инсандык кадыр-баркы, коомдогу жоопкерчилиги, салмагы, орду жогору болгону белгиленген.

Адабияттар тизмеси:

1. **Мокрова, М.В.** Устная история науки: от историографических традиций к комплексному источниковедению [Текст] / М.В. Мокрова. – М.: Станкин, 2004. – 253 с.
2. **Томпсон, П.** Голос прошлого. Устная история [Текст] / П. Томпсон. – М.: Весь Мир, 2003. – 368 с.
3. **Филюшкин, А.И.** Методические указания по проведению исследований по устной истории [Электронный ресурс] / А.И. Филюшкин. – Режим доступа: <http://www.world-war.ru/ustnaya-istoriya-golos-ot-pervogo-lica/>. – Загл. с экрана.
4. **Шмидт, С.О.** Предпосылки «устной истории» в историографической культуре России [Текст] / С.О. Шмидт // Тезисы докладов и сообщений по матер. чтения, посвященные памяти А.Л. Станиславского. – М.: МГИАИ, 1991. – С. 262-263.
5. Жазма адабиятты баштагандардын бири, акын Шамыркан уулу Молдо Кылычтын 150 жылдыгы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nlkr.gov.kg/zhazma-adabiyatty-bashtagandardyn-biri/>. – Загл. с экрана.
6. Советтик кыргыз журналистикасы күбөлөрдүн сөзү менен [Текст] / Б. Орунбеков. – Б.: Махprint, 2022. – 336 с.

DOI:10.54834/16945220_2023_2_88

Поступила в редакцию: 31.01.2023 г.

УДК: 930.1 (575.2) (04)

Амердинова М.М.

д. филос.н., профессор Кыргызского гос. универ. им. И. Арабаева, Кыргызская Республика

Акматалиев А.Т.

к. филос. н., проректор Ошского техн. универ. им. М.М.Адышева, Кыргызская Республика

Акматова Г. Э.

ст. преп. Кыргызско-Узбекс. Междун.универ. им. Б. Сыдыкова, Кыргызская Республика

АДЕП-АХЛАКТЫК АҢ-СЕЗИМ ЖҮРҮМ-ТУРУМДУН ОПТИМАЛДУУ МОДЕЛИ КАТАРЫ

Бул эмгекте азыркы жаштардын адеп-ахлактык аң-сезиминин маселелери изилдөөнүн предмети болуп саналат. Изилдөөнүн максаты - заманбап жаштарды өнүктүрүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу. Кыргыз элинин салттуу улуттук кийимдери аркылуу маданий жана руханий мурастарын өнүктүрүүнү сактоо. Изилдөө методдору: изилдөөдө системалуу, тарыхый, абстракттуу, ошондой эле талдоо жана жалпылоо ыкмалары колдонулган. Изилдөөнүн жыйынтыгында адеп-ахлактык аң-сезимди адамдардын бири-бирине жана коомдун ар кандай формаларына болгон реалдуу мамилелеринин принциптердин жыйындысы түрүндө чагылдырылышы деп эсептеген кыргыз элинин турмушунун өзгөчөлүктөрү чагылдырылган, коомдук жана коомдук жеке кызыкчылыктардын биримдигине жетишүү үчүн адамдардын баарлашуусун жана жүрүм-турумун жөнгө салуучу эрежелер, нормалар, баалоо. Алынган натыйжалардын илимий баалуулугу моралдык аң-сезим берилген коом үчүн жүрүм-турумдун оптималдуу моделин аныктаганында.